TADEUSZ MILEWSKI.

Pierwotne nazwy wyspy *Rugji* i słowiańskich jej mieszkańców.

Spis skrótów.

A. = Amt.
im. = imię.
K. G. = Ks. Stanisław Kozierowski: Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej.
K. P. = Ks. Stanisław Kozierowski: Badania nazw topograficznych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej.
K. W. = Ks. Stanisław Kozierowski: Pierwotne osiedlenie pogranicza wielkopolsko-śląskiego, Część I. SO. VII. Część II. SO. VIII.
m. = miejscowość.
M. = Meklenburgisches Urkundenbuch.
P. = Pommersches Urkundenbuch.
S. G. = Słownik geograficzny królestwa polskiego.
SO. II. = Józef Łęgowski i Tadeusz Lehr-Spławiński: „Szczątki języka dawnych słowiańskich mieszkańców wyspy Rugji". SO. II., str. 114 i nast.
SO. VI. = Henryk Batowski: „Przyczynki do narzecza lechicko-rugijskiego". SO. VI., str. 259 i nast.
SO. VIII. = Tadeusz Milewski: „Przyczynki do dziejów języka połabskiego". SO. VIII., str. 8 i nast.

Wedle ustalonego obecnie w slawistyce poglądu, którego wyrazicielem jest Niederle[1]) nazwa wyspy Rugji, oraz lechickiego szczepu, który ją niegdyś zamieszkiwał pochodzi od nazwy germańskiego plemienia Rugjów (*Rugii* Tacyt, Germania 43), którzy siedzieli nad brzegami morza bałtyckiego koło Gottonów i Lemoniów. Nazwę tę mieli przejąć Lechici, którzy zajęli siedziby Rugjów, podobnie jak polskie plemię Ślęzan odziedziczyło nazwę po germańskich Silingach

[1]) Por. Niederle: Slovanské starožitnosti. Díl III, V Praze 1919, str. 55 i 149.

http://rcin.org.pl

(Σιλίγγαι Ptolemeusz II. 11, 10). Pogląd ten jednak nie jest jedynym w nauce, już bowiem K. Zeuss[2]) uważał normalną średniowieczną pisownie *Rugia*, *Rugiani* za wynik germanizacji pierwotnej nazwy słowiańskiej, a to ze względu na formy oboczne *Runi* i *Rani*. Uczony ten twierdził nadto, że omawianą nazwę należy wyprowadzać z pnia słowiańskiego[3]), gdyż jej podobieństwo do germańskiej nazwy *Rugii* jest czysto przypadkowe. Za poglądem Zeussa poszedł L. Schmidt[4]) i szereg innych niemieckich historyków i językoznawców[5]). W Polsce podobne przypuszczenie wyraził dopiero J. Łęgowski[6]), który opierając się na pisowni *Roia* || *Ruia* znanej z najstarszych dokumentów, sądził, że pierwotne nazwy wyspy i jej mieszkańców polegają na słowiańskich formach *Roja* i *Rojanie*. Brak jednak szerszego językoznawczego uzasadnienia sprawił, że żadna z tych hipotez nie zdołała zachwiać — przynajmniej jeśli chodzi o slawistów — pozornej oczywistości związku między starożytną nazwą plemienną *Rugii*, a średniowieczną nazwą wyspy *Rugia*.

Aby ocenić po której stronie jest słuszność, należy się przedewszystkiem przypatrzyć pisowni poszczególnych nazw, jakiemi oznaczano naszą wyspę i jej mieszkańców w epoce poprzedzającej ustalenie się pisowni *Rugia*, *Rojen Röjjen*[7]), będącej wynikiem zlatynizowania czy zgermanizowania nazwy używanej przez Słowian. Nazw takich było trzy dla oznaczenia wyspy, dwie zaś służyły dla określenia jej mieszkańców. Oto przegląd pisowni uporządkowanej wedle tych pięciu typów.

---

[2]) K. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme. München 1837, str. 664 i 665 przepisek.

[3]) Zeuss zupełnie dowolnie łączy naszą nazwę z pol. *rwać* i rus. *rjanyj*.

[4]) L. Schmidt: Geschichte der deutschen Stämme I, 327.

[5]) Wyczerpującą bibljografię podaje M. Schönfeld: Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen, Heidelberg 1911, str. 195 i 196.

[6]) SO. II. str. 114, przepisek.

[7]) Por. L. Niederle: Slovanské starožitnosti. Díl III, str. 148, przepisek 1. Do tej grupy należy prawdopodobnie również i pisownia *Rö* w dokumencie papieża Aleksandra III z roku 1169 (por. tamże).

http://rcin.org.pl

1. Nazwa wyspy: *Ruiacensis, Rviacensis, Rugacensis* 844[8]) (M. 5); *Ruja* 1177 (SO. II), 1197 (P. 132); *Rujam* 1178 (P. 75), 1211 (P. 153); *Ruyia* 1186 (P. 99); *Roja* 1193 (P. 123); *Ruiya* 1284 (SO. II); *Ruya* 1284 (M. 1784), 1289 (SO. II), 1291 (P. 1582); *Roye* 1319 (SO. II).
2. Nazwa wyspy: *Rujana* 1149 (P. 37), 1155 (P. 44); *Rugianae* 1163 (P. 51).
3. Nazwa wyspy: *Rana* 1149 (P. 37), Adam Bremeński IV. 18, 19 (N.[9])).
4. Nazwa szczepu: *Rugiani* 946 (N.), Arnold III. 4, 7 (N.), VI. 9, 10 (P. 135), Saxo Grammaticus (N.); *Rugianorum* 946 (M. 14), 1150 (M. 52), 1179 (M. 130), 1248 (M. 602); *Ruyanorum* 1170 (M. 91); *Rujanorum* 1189 (P. 116), 1217 (P. 180); *Rojanorum* 1193 (P. 124), 1207 (P. 145); *Ruianorum* 1240 (M. 509), 1242 (M. 538); *Ruiani* Adam Bremeński IV. 18, 19 (N.), Helmold I. 2, 6, 26, 15, 36 i t. d. (N.); *Ruani* Widukind III. 54 (N.).
5. Nazwa szczepu: *Rani* Saxo Grammaticus XIV (P. 135), Adam Bremeński IV. 18 (N.), Helmold I. 36 (N.).

Przytoczone powyżej nazwy podzielić można na dwie grupy wedle tego, czy mają w nagłosie *Ruj-* || *Roj-*, czy połączenie *Ra-*. Przypatrzmy się grupie pierwszej. Nazwa, której pisownię podałem pod liczbą 1. oddawana jest w najstarszych dokumentach jako *Ruga* || *Ruja* || *Roja* || *Ruyia* || *Rugia*, pomijając drobne różnice graficzne, nazwa druga jako *Rujana* || *Rugiana*, nazwa czwarta nakoniec jako *Rugiani* || *Ruiani* || *Rojani*. We wszystkich tych wyrazach mamy do czynienia z tym samym pniem rozszerzanym tylko przez sufiksy *-a*, *-ana* i *-ani*. Pień ten oznaczany jest jako: *Ruj-* || *Rug-* || *Roj-* || *Ruyi-* || *Rugi-* z wahaniem w oddawaniu dwu ostatnich głosek. Głoska druga mianowicie oznaczana jest przez *u* || *o*, trzecia zaś przez *j* || *g* || *gi* || *yi* powstaje

[8]) Cyfra pierwsza oznacza rok, z którego pochodzi dokument zawierający daną nazwę, cyfra zaś w nawiasie numer, pod którym dokument ów został wydany w danym zbiorze dokumentów (porównaj spis skrótów na początku pracy).

[9]) L. Niedrele: Slovanské starožitnosti. Díl III., str. 148, przypisek 1.

http://rcin.org.pl

przeto pytanie, jaka właściwie mogła być ich wartość fonetyczna. Dźwięk oddawany w piśmie przez *u* || *o* musiał pod względem artykulacji zajmować stanowisko pośrednie między *u* a *o*, a więc brzmieć jako *ȯ*. Głoska taka w ten właśnie sposób pisana występuje na Rugji, jak i na całym obszarze staropołabskim, jako kontynuant ps. **o* we wszystkich pozycjach[10]) i ps. **u* w położeniu przed spółgłoskami *n*, *m*[11]). Wobec tego jednak, że w omawianym wyrazie *ȯ* nie stoi ani przed *n*, ani przed *m*, a kontynuant starego *u* poza tą jedną pozycją oznaczany jest stale przez *u*[12]), wydaje się rzeczą jasną, że drugą głoskę naszego pnia należy uważać za kontynuant pierwotnego *o*.

Równie ściśle da się ustalić brzmienie ostatniej głoski omawianego pierwiastka. W dokumentach łacińskich i łacińsko-niemieckich oboczność graficzna *i* || *j* || *g* występuje często dla oddania głoski *i̯*[13]), nieznaną jest ona natomiast jako środek oznaczania *g*, które nigdy nie bywa oddawane przez *i* czy *j*. Dane graficzne przemawiają więc za ustaleniem dla naszej głoski brzmienia *i̯*, a przemawiają za tem również i względy fonetyczne. Gdyby bowiem omawiany pień kończył się na *g*, to cytowana powyżej nazwa szczepowa — jako utworzona przy pomocy sufiksu *-i̯ane* (wedle typu scs. *graždaninъ* : *graždane*) — musiałaby zawierać

---

10) Por. SO. II., str. 128; SO. VI., str. 272 i 273; SO. VIII., str. 34 i 35.

11) Przejście ps. **u* przed *n*, *m* w *ȯ*, którego istnienia na obszarze Rugji i przyległego lądu dowodzą nazwy: *Peron* 1311 (obok *Perun* 1240, 1280, 1302) ≦ **peruńь* (SO. II., str. 120 i 130) i *Stromineke* 1290, 1296 ≦ **strumenьkъ* (SO. VI., str. 266 i 273), jest realizacją ogólnolechickiej tendencji do rozszerzania artykulacji *u* przed półotwartemi spółgłoskami *m*, *n*, *r*, *l* (por. K. Nitsch: Dialekty języka polskiego. Gramatyka języka polskiego wyd. Ak. Um. str. 430), przypuszczenie natomiast dr. Batowskiego (SO. VI., str. 273), że nastąpiło ono specjalnie po *r*, jest zupełnie nieuzasadnione, nigdzie bowiem na terenie lechickim nie spotykamy się z czemś podobnem.

12) Por. SO. II., str. 130; SO. VI., str. 273; SO. VIII., str. 38 i 39.

13) Por. materjał pochodzący z Rugji i Meklenburga zebrany w mojej pracy p. t.: Przyczynki do Fonetyki lechickiej II. Nagłosowa grupa *ja*. Prace Fil. XIV. str. 587—590, w którym spotykamy pisownie *Gazne* 1232 ≦ *i̯asne* ≦ **i̯ěs(k)noi̯e*, *Gaghowe* 1319 (obok normalnego *Jagowe*) ≦ *i̯aχovo* ≦ **i̯ěχovo* (czy ≦ **i̯ai̯evo*).

http://rcin.org.pl

na trzeciem miejscu głoskę *ž* i przedstawiałaby się w dokumentach jako **Ruzani* || **Rozani* analogicznie jak *Sleenzane* (geograf Bawarski) ≤ **sьlęžane* (por. germ. *siling-*)[14]), nigdy zaś jako *Ruiani* || *Rugiani*. Wobec tego należy pisownię omawianej głoski przez *gi* uważać za przejaw łacińsko-niemieckiej maniery graficznej, czego prócz przytoczonych danych dowodzi fakt, że spotykamy ją początkowo jedynie w dokumentach wystawionych w kancelarji cesarskiej (w dokumencie Ottona I z roku 946, Konrada III z roku 1150 i Fryderyka I z roku 1179 znajdujemy *Rugiani*), czy książęcej saskiej (dokument Henryka Lwa z r. 1163 zawiera *Rugianae*), oraz w kronikach[15]), podczas gdy w dokumentach pochodzących z kancelarji książąt rugijskich (n. p. dokumenty księcia Jaromira z lat 1193, 1207, 1217 i t. d.) i biskupów z Kamienia (por. dokument biskupa Zygfryda z r. 1189), spotykamy stale *Rujani* || *Rojani*.

Ostatecznie więc wydaje się rzeczą najprawdopodobniejszą, że analizowany pień brzmiał *ròi̯-*, co sprowadza się do dawniejszego *roi̯-*. Ponieważ zaś ustalenie brzmienia sufiksów nie przedstawia trudności, przeto wszystkie trzy nazwy pierwszej grupy rekonstruować należy jako *ròi̯a, ròi̯ana, ròi̯ańė*[16]) ze starszego *roi̯a, roi̯ana, roi̯ańe*.

Przypatrzmy się teraz drugiej grupie nazw naszej wyspy i jej mieszkańców to jest nazwom *Rana* i *Rani*. Na stosunek tej grupy do poprzedniej rzucają światło dwa zdania zaczerpnięte ze źródeł współczesnych. Pierwsze z nich znajdujemy w liście Wilibalda opata Korwejskiego z roku 1149, którym czytamy[17]) ...„pro recipienda videlicet regione quadam, que a Theutonicis *Rujana*, a Slavis autem

---

[14]) Możliwe, że nazwę *Slężanie* należy wyprowadzać z ps. **slęg-i̯ane* (por. M. Rudnicki SO. VIII, str. 534—536), nie narusza to jednak w niczem powyższego wywodu.

[15]) Szybkie ustalenie się w niemieckich kancelarjach pisowni *Rugia*, *Rugiani*, nasuwa przypuszczenie, że przyczynił się do tego wspomnienie o germańskich Rugjach znanych jeszcze w VI-tym wieku po Chr. Forma *Rugia* została w ciągu średniowiecza drogą wpływu nomenklatury urzędowej narzucona żywemu językowi i po przejściu *u* w *ü* dała nowo-niem. *Rügen*.

[16]) Co do rozwoju ps. **e* w rugijskie *ė* por. SO II, str. 127 i 128 oraz SO VI, str. 272.

[17]) Pommersches Urkundenbuch Nr. 37.

http://rcin.org.pl

Rana dicitur"..., drugie zaś u Adama Bremeńskiego IV. 18 i Helmolda I. 36[18]), gdzie znajdujemy zdanie: „Sunt autem *Rani*, qui ab alliis *Runi*[19]) appellantur, populi crudeles"... Z cytatów tych wynika, że słowiańscy mieszkańcy Rugji nazywali samych siebie *Rani*, wyspę zaś swą *Rana*, sąsiędzi natomiast, a przedewszystkiem Niemcy nazywali ich *Rujani* (= *rȯi̯ańė*), a wyspę *Rujana* (= *rȯi̯ana*). Słowiańskie sufiksy nazw *rȯi̯ana, rȯi̯anė* dowodzą jednak, że nazwy te zostały przez Niemców zapożyczone od Słowian, wobec czego musiały być one kiedyś używane przez Lechitów i to w pierwszym rzędzie na samej wyspie Rugji. Powstaje przeto pytanie czemu na Rugji — przynajmniej na ogół — nie używano ich w XII-tym wieku, gdy natomiast w powszechnym użyciu były tam wówczas nazwy *Rana, Rani*. Najprościej zdaje mi się wyjaśnić można ten fakt przyjmując, że nazwy *rȯi̯ana, rȯi̯ańė* były starsze i jako dłużej używane szerzej się rozpowszechniły, były więc dobrze znane sąsiadom, na samej jednak Rugji, wyszły przynajmniej częściowo z użycia, nazwy zaś *Rana, Rani* były chronologicznie nowsze i nie zdobyły jeszcze prawa obywatelstwa w krajach ościennych, upowszechniły się już jednak na samej Rugji. Analogiczne zdarzenie miało miejsce z nazwą miasta Sącza w Małopolsce. Nazwa ta brzmiała w staropolszczyźnie *sądeč* i zapożyczona przez Niemców jako *Sandetz* utrzymała się w niemczyźnie do dziś dnia, podczas gdy w języku polskim zastąpioną została przez nazwę *sǫč* będącą dość daleko idącem przekształceniem staropolskiej nazwy. Podobny wypadek zaszedł wedle wszelkiego prawdopodobieństwa również z nazwami *rȯi̯ana, rȯi̯ańė*, zwłaszcza, że nowsze pochodzenie form *Rana, Rani* należy przyjąć i z innych jeszcze względów.

W dialekcie rugijskim mianowicie, podobnie jak na całym obszarze lechickim z wyjątkiem Małopolski i Śląska[20]), stare

[18]) Por. L. Niederle: Slovanské starožitnosti, Dil III. str. 148.

[19]) Formę *Runi* uważam za zepsutą przez opuszczenie drugiej zgłoski postać nazwy szczepowej *Rujani*.

[20]) W. Taszycki: Najdawniejsze polskie imiona osobowe. Kraków 1926, str. 62 i 63, oraz T. Milewski SO VIII, str 31.

http://rcin.org.pl

połączenie *ra-* w wygłosie (≦ **ra-*, **ort-*) przeszło w *rä-* oznaczane zasadniczo przez *re*. W dokumentach odnoszących się do Rugji omawiana grupa oznaczana jest przez *re-* w 63% (17 przykładów), przez *ra* zaś w 37% (10 przykładów), przyczem ta ostatnia pisownia występuje przeważnie w dokumentach z XIV wieku (6 przykładów pisowni *ra-* znachodzimy w dokumentach z roku 1314 i 1316), nie uwzględniających już tak dokładnie pierwotnej wymowy słowiańskiej, w dokumentach natomiast z wieku XII-tego i XIII-tego pisownia *re-* występuje w 79% (15 wykładów), pisownia zaś *ra-* tylko w 21% (4 przykłady)[21]. Również i stare nazwy plemienne i miejscowe na pobliskim lądzie stałym występują w dokumentach X-tego i XI-tego wieku, oraz w kronikach, niemal stale w pisowni *re-* w miejscu starszego *ra-*, n. p.: *Retharii* ≦ *rataři* ≦ **ortaři*, *Riedegost* ≦ **radogoščь* i t. d.[22]. Nazwy natomiast *Rana, Rani* pisane są stale przez *ra-* co dowodziłoby, że nagłosowe połączenie *ra-* jest tu nowszego pochodzenia.

Na podstawie danych zarówno historycznych, jak językowych trzeba przeto stwierdzić, że nazwy *Rana, Rani,* w tej przynajmniej formie, są tworami nowszemi, w przeciwieństwie do wyrazów *rȯi̯ana, rȯi̯aňė*, które zdają się być staremi nazwami wyspy i jej mieszkańców. Nie należy jednak obu tych grup nazw uważać za formacje różnego pochodzenia, zachodzą bowiem między niemi zgodności tak co do nagłosu (*r-*), jak i wygłosu (*-na, -ňė*), różnice zaś ograniczają się jedynie do tego, że nazwy starsze zawierają kompleks *-ȯi̯a-* (≦ *-oi̯a-*) w miejscu, w którem w nazwach nowszych mamy *-a-*. Fakt ten nasuwa przypuszczenie, że nazwy *Rana, Rani* są poprostu nowszemi, skontrahowanemi postaciami nazw *rȯi̯ana, rȯi̯aňė*, co wydaje się tem prawdopodobniejsze, że kompleks *-oi̯a-* ulega w wielu językach słowiańskich kontrakcji i to właśnie w *-a-*, by wymienić tylko polski *pas* z ps. **poi̯asъ* lub *bać się* z ps. **boi̯ati sę*. Przykłady tego rodzaju kontrakcji spotykamy również i w gwarach połabsko-pomorskich XII i XIII wieku, w jednym wprawdzie tylko wyrazie a mia-

[21]) Por. SO II, str. 121 i SO VI st. 265 i 259.

[22]) Por. L. Niederle: Slov. staroż. str. 138 i 139, oraz A. Brückner: Bolesław Chrobry SO VI str. 65 i nast.

http://rcin.org.pl

nowicie w imieniu *i̯an* ≦ *i̯oan* z łacińskiego *Joannes* — inne bowiem formacje zawierające podobny kompleks nie występują w materjale onomastycznym — ale zato w dość znacznej ilości. Oto przegląd tych przykładów pochodzących z Meklenburgji i zachodniego Pomorza.

Janick 1186 (P. 108); *Jenik* 1186 (P. 102); *Janik* 1207 (SO VI), 1219 (P. 197); *Janic* 1223 (P. 213), 1228 (M. 356), 1255 (P. 613) im. rycerza z Verchen koło Demmina na zachodnim Pomorzu; *Janike* 1218 (M. 244); *Janich* 1219 (M. 254), 1235 (M. 444); *Janic* 1219 (M. 255, 258); *Janick* 1219 (M. 260) im. z Meklenburgji ≦ *i̯oan* + **ikъ*.

Janeke 1313 (P. 2786), 1320 (P. 3320, 3398), 1321 (P. 3560); *Janeko* 1319 (P. 2798); *Janicho* 1321 (P. 3479); *Janeko* 1321 (P. 3552), 1325 (P. 3882) im. z zachodniego Pomorza; *Jancone* 1354 (M. 7963), 1355 (M. 8155); *Janeken* 1360 (M. 8762), 1363 (M. 9153) im. z Meklenburgji ≦ *i̯oan* + **ъko*, por. pol. im. Janek, Janko.

Janikes(thorp) 1210 (M. 192) ≦ *i̯oan* + **ik-* m. A. Ribnitz 1/2[23]) N. W. Marlow w Meklenburgji.

Janeken(dorp) 1242 (M. 539) ≦ *i̯oan* + **ъk-* m. w parafji Glewitz S. O. Grimmen na zachodnim Pomorzu.

Jannow 1224 (P. 222) ≦ *i̯oan* + **ovъ* m. koło Kołobrzegu, dziś: J a m u n d; por. pol. naz. *Janów*.

Janowe 1267 (P. 835), 1305 (P. 2267) ≦ *i̯oan* + **ovo* m. 3 W. S. W. Anklam, dziś: J a n o w.

Janeviz 1312 (M. 3520); *Janowicz* 1360 (M. 8716); *Yaneuisse* 1374 (M. 10535); *Yaneuitze* 1374 (M. 10614) ≦ *i̯oan* + **oviti̯i* m. A. Doberan 1/2 N. Kröpelin w Meklenburgji; por. pol. naz. *Janowice* (S. G.).

Jak z powyższego materjału wynika łacińskie imię *Joannes* już na przełomie XII i XIII wieku zostało w gwarach pogranicza połabsko-pomorskiego zasymilowane i drogą kontrakcji przekształcone w *i̯an* (stąd nazwy *i̯anov*, *i̯anovo*, *i̯anovicy* oraz imiona pochodne *i̯anik*, *i̯anko*), co wobec świeżości zapożyczenia i braku kontrakcji tej w wyrazie na gruncie niemieckim

[23]) Cyfra ta, jak i cyfry przy następnych nazwach, oznacza mile geograficzne.

http://rcin.org.pl

dowodzi silnej w naszych gwarach tendencji do ściągania połączeń typu *-oa-*, *-oi̯a-*. Nie mamy wprawdzie przykładów tego rodzaju z samej wyspy Rugji, co tłumaczy się słabszym wpływem chrześcijaństwa i jego imiennictwa, wobec jednak ogromnego podobieństwa, jeśli nie zasadniczej identyczności gwar wyspy i przyległego lądu[24]), nie można z tego faktu wyciągać jakichkolwiek wniosków. Nic więc nie stoi na przeszkodzie przypuszczeniu, że nazwy *Rana*, *Rani*, które należy transkrybować *rana*, *rańė*, są skontrahowanemi formami nazw *ròi̯ana*, *ròi̯ańė* (≤ *roi̯ana*, *roi̯ane*).

W ten sposób za wyjaśnioną uważać można formy drugiej grupy omawianych nazw, które są fonetycznem przekształceniem wyrazów grupy pierwszej, pozostaje natomiast do wyjaśnienia jeszcze ta właśnie grupa pierwsza t. j. nazwy *ròi̯a*, *ròi̯ana*, *ròi̯ańė*. W wyrazach tych łatwo daje się wyróżnić wspólny im wszystkim pień *ròi̯-* ≤ *roi̯-*, od różnych w poszczególnych nazwach sufiksów. Pnia tego nie można wywodzić od germańskich *Rugii*, wedle bowiem ogólnych praw fonetycznych dotyczących transpozycji głosek germańskich na gruncie słowiańskim, kompleks *rŭg-*[25]) nie mógłby dać *roi̯-*, lecz musiałby się przedstawiać zupełnie inaczej. Ponieważ bowiem przejęcie nazwy jednego szczepu przez drugi nastąpić może jedynie po pewnym okresie współżycia i ponieważ Rugjowie już w V wieku siedzieli na prawym brzegu górnego Dunaju[26]), przeto zapożyczenie ich nazwy przez Słowian mogło nastąpić najpóźniej w IV wieku. Otóż wobec ówczesnego systemu odpowiedników fonetycznych germańskie *ŭ* musiało dać na gruncie słowiańskim *ъ*[27]), niemieckie zaś *g* pozostałoby niezmienione[28]), uwzględniwszy zaś późniejszy

---

[24]) Por. SO II. str. 114.

[25]) Por. M. Schönfeld: Wörterbuch der altgermanischen Personen -und Völkernamen nach der Überlieferung des klassischen Altertums str. 195 i 196, oraz Einleitung str. XX i XXI.

[26]) Por. K. Zeuss: Die Deutschen und die Nachbarstämme str. 484 i 485.

[27]) Zastępstwo analogiczne jak w zapożyczeniach: **kъnęʒь* ze str. wys. niem. *kuning* i **i̯ьstъba* ze str. wys. niem. *stube*.

[28]) Zastępstwo podobne jak w wyrazie: **kъnęgyni* ze str. wys. niem. *kuning*.

http://rcin.org.pl

rozwój fonetyczny dialektu rugijskiego, otrzymalibyśmy dla epoki historycznej nigdzie nie istniejące formy **rga*, **ržanė*[29]. Wobec tego należy zwrócić się w inną stronę i poszukać pnia o postaci bliższej naszemu. Pniem takim jest wedle wszelkiego prawdopodobieństwa pierwiastek *roi̯-*[30] zawarty w ps. **roi̯ь*, **roi̯iti*, pol. *rój*, *roić* i t. d. o pierwotnym znaczeniu 'wytryskać' (stąd *zdrój*) znany dobrze w polskiem imiennictwie miejscowem, jak to wynika z następującego zestawienia nazw kilkunastu wsi rozsianych po polskim terenie etnograficznym.

Roińskie Holendry powiat międzyrzecki (SG);
Roiska powiat suwalski (SG);
Rój powiat rybnicki (SG);
Rojewiec powiat wągrowiecki (SG);
Rojewki dawniejszy przysiółek na Cynkówku (KP);
Rojewo nazwa szeregu miejscowości w powiatach: rypińskim, bukowskim, inowrocławskim, międzyrzeckim, ostrzeszowskim i lubawskim (SG) oraz w parafjach Rokitna, Starygród (KP) i Płonkowo (KG);
Rojków powiat łaski i rożeński (SG);
Rojów powiat ostrzeszowski (KP);
Rojówiec parafja Dąbrówka (KG);
Rojówka powiat nowosandecki (SG);
Rojsko osada nieznana (KP).

Jak widzimy więc zidentyfikowanie pnia omawianych nazw z pierwiastkiem *roi̯-* nie natrafia na trudności, a również jasne okazuje się przy bliższem badaniu pochodzenie i charakter słowotwórczy występujących w nich sufiksów.

---

[29]) Na zanik słabych jerów w dialekcie rugijskim wskazuje — prócz przykładów przytoczonych przez prof. Lehra-Spławińskiego (SO II. str. 131) — forma *Schricz* 1318 (P. 3234) ≤ **i̯ьskrica* (im. z okolic Bergen na Rugji; por. pol. im. *Kobylica*, Taszycki: Najdaw. pol. imiona osob.) dowodząca, że słaby *ь* w nagłosowej grupie *i̯ь-* znikł tu zgodnie z rozwojem polsko-pomorskim, a wbrew połabskiemu (por. pol. *skra* || *iskra*, poł. *jǻskrə*). Fakt ten pozwala przypuszczać, że również i w wśródgłosie słabe jery znikły na Rugji, tak jak na Pomorzu.

[30]) Co do etymologji pnia porównaj: Brückner, Słownik etymologiczny str. 461.

http://rcin.org.pl

Wyraz *roja*, od którego zacząć wypada, istnieje do dziś dnia, jako imię pospolite, w języku słowieńskim[31]), gdzie brzmi *rǫja* (fem.), a oznacza: der Wassergraben, Wassercanal; das bereits aussgetrocknete Bett eines Wassergrabens oder Baches; der Regenbach; die Pfütze; die Lache i t. d[32]). Wyraz ten należy do produktywnej na gruncie słowiańskim kategorji pierwotnych nominów actionis rodzaju *kosa, sługa, pociecha* i t. d[33]), którą język prasłowiański odziedziczył z doby praindoeuropejskiej[34]) i uzupełnionej szeregiem nowych wyrazów. Na gruncie praindoeuropejskim abstrakta tego typu tworzono przez dodanie sufiksu *-ā* do tematu na stopniu wokalicznym *o*, mimo tego jednak, że wokalizm ten jest właściwy pierwotnym formacjom nominalnym pochodzenie omawianych rzeczowników od tematów werbalnych nie może podlegać żadnej wątpliwości, sufiks *-ā* bowiem dodany do tematów rzeczownikowych daje kolektiwa, a nie abstracta[35]). Wokalizm *o* został więc zapewne do wyrazów tych wprowadzony wtórnie na podstawie poczucia alternacji: *e* w tematach werbalnych obok *o* w tematach nominalnych. Na gruncie prasłowiańskim ten zwyczaj słowotwórczy nie uległ zasadniczej zmianie, wobec jednak osłabienia żywotności alternacji *e* || *o* zaczęto tworzyć rzeczowniki z niezmienionym wokalizmem werbalnym *e* n. p.: słowień.: *opeka* 'tegula' do **pekǫ*, sch. *ȕtega* (≦ **utęga*) 'Bruchband' do **tęgnǫ*[36]), pol. *poćbiega* 'uxor dimissa'[37]) do *bieżę* (≦ *běžǫ*) i t. d. stanowiąc nowy dowód

[31]) Wyraz *roja* istniał zdaje się i w języku polskim jak na to wskazywałoby nazwisko *Roja*.

[32]) Por. A. A. Wolf: Slovensko-nemški slovar.

[33]) Por. W. Vondrák: Vergleichende slavische Grammatik, tom I, w wydaniu pierwszem (rok 1906) str. 398—401, w wydaniu drugim (rok 1924) str. 501—502.

[34]) Por. K. Brugman: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Vergleichende Laut- Stammbildungs-und Flexionslehre, Zweite Bearbeitung 1906, Zweiter Band, Erster Teil, str. 148—56.

[35]) Por. K. Brugman, tamże str. 159—161.

[36]) Por. W. Vondrák (1 wydanie) str. 398—401, większą ilość tego rodzaju przykładów z języka rosyjskiego przytacza Wolter: Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ. Petersburg 1882.

[37]) Por. J. Łoś. Gram. pol. II, str. 10.

http://rcin.org.pl

dewerbalnego pochodzenia omawianych rzeczowników. Nowe te wyrazy nie zmieniły jednak zasadniczego charakteru naszego typu słowotwórczego, ponieważ tworzono je przeważnie od kauzatiwów, które jako twory denominalne posiadają wokalizm *o*, wskutek czego utworzone od nich abstrakta nie różniły się zewnętrznie niczem do abstraktów werbalnych odziedziczonych z doby p. i. e. i od ogółu rzeczowników. Wyrazy te uworzone od kauzatiwów stanowią główny zrąb słowiańskich nominów actionis na *-a*, a ich rodowód słowotwórczy w świetle powyższych wywodów da się zrekonstruować w następujący sposób: *nomen* ⇻ *kauzatiwum* ⇻ *abstraktum*, a więc n. p.: scs. *ukъ* 'doctrina' ⇻ *učiti* ⇻ *naučiti* ⇻ *nauka*, pol. *łoże* ⇻ *łożyć* ⇻ *podłożyć* ⇻ *podłoga* i t. d. w odniesieniu zaś do naszego wypadku **roj̑ь* ⇻ **roj̑iti* ⇻ **roj̑a*. Rzeczownik *roj̑a* należy zatem pojmować jako nomen actionis od czasownika *roj̑iti* 'wywoływać powstawanie roju'[38], wobec czego podstawowym jego znaczeniem byłoby 'wywoływanie powstawania roju'[39]. Znaczenie to jednak musiało ulec zmianie, skoro w dzisiejszej słowieńszczyźnie wyraz ten oznacza: 'fosę, świeżo wyschnięte łożysko strumienia, lub kałużę', powstaje przeto pytanie, jak objaśnić tę ewolucję. Przedewszystkiem jest jasne, że pierwotne abstrakcyjne znaczenie naszego wyrazu uległo konkretyzacji, przekształcając nomen actionis w nomen loci o wartości semantycznej: miejsce, na którem odbywa się rojenie. Rozwój taki znajduje paralele w rozwoju znaczeniowym wyrazów *praga* 'prażenie' ⇻ 'miejsce, na którem odbywa się prażenie, wypalanie lasów'[40], *ostoja* 'pozostanie' ⇻ 'miejsce, na którem można znaleźć ocalenie' i t. d.

Dalsza ewolucja znaczenia omawianego wyrazu stanie się nam zrozumiałą, gdy zwrócimy uwagę na to, że miejscem gromadzenia się wielkich stad ptaków, oraz gnieżdżenia się

---

[38]) Por. polskie znaczenie: *roić* rój pszczół z ula wypuszczać' Słow. warszaw.

[39]) Że nomen actionis zachowuje odcień kauzatywny czasownika dowodzi strpol. *praga* 'potrawa budząca pragnienie', por. B r ü c k n e r: Słow. etym., str. 434.

[40]) Por. A. B r ü c k n e r, Słow. etym., str. 434.

http://rcin.org.pl

i mnożenia[41]) licznych ich gatunków[42]) są bagna, bagniste jeziorka, zarosłe trzciną trzęsawiska i t. d. Dzięki tej okoliczności możliwem stało się nazwanie tego rodzaju terenów 'miejscem rojenia się, roją', co dało podstawę do dalszej ewolucji znaczeniowej naszego wyrazu, która doprowadziła go do tej wartości semantycznej, jaką ma dziś w języku słowieńskim. Ogólny więc rozwój znaczeniowy wyrazu *roja* da się odtworzyć w następujący sposób: 'wywoływanie powstawania roju' ⤞ 'powstawanie roju' ⤞ 'miejsce powstawania roju' ⤞ 'bagnisko' ⤞ 'fosa, kałuża, świeżo wyschnięte dno strumienia'.

Powstaje teraz pytanie, na jakim stopniu tej ewolucji znaczeniowej był nasz wyraz, gdy został użyty jako nazwa wyspy. Oczywiście nie mógł być on już wówczas abstraktem, lecz musiał oznaczać miejsce, ze znaczeń jednak tej grupy odrzucić należy 'miejsce powstawania roju', jako zbyt ogólnikowe, oraz znaczenie 'fosa, kałuża, świeżo wyschnięte dno strumienia', jako mało nadające się na nazwę wyspy. Wedle wszelkiego przeto prawdopodobieństwa znaczenie pierwotne nazwy *roja* jest 'bagnisko, teren moczarowaty', co jest zupełnie zrozumiałe w odniesieniu do nizinnej — po większej części — wyspy, poprzerywanej na północy głębokiemi zatokami i jeziorami, a usianej dziś jeszcze trzęsawiskami i stawami. Nazwa *roja* należy zatem do grupy takich tworów, jak *Praga*, *Ostoja* i *Pasieka* (S. G.), t. j. wyrazów, które od pierwotnego znaczenia nomen actionis poprzez nomen loci przeszły do kategorji nazw miejscowych.

Przypatrzmy się z koleji nazwie *ròjana*. Występujący w niej sufiks *-ana* należy do najrzadszych formantów, znachodzimy go bowiem właściwie w jednym tylko ogólnosłowiańskim wyrazie o pewnej etymologji to jest *polana* ≤ **poli-ana*[43]). Na terenie natomiast połabsko-pomorskim

[41]) Por. pol. znaczenie *roić się* 'sypać się'.

[42]) Wyrazy *rój, roić się* odnosza się we wszystkich językach słowjańskich w pierwszym rzędzie do pszczół, następnie zaś do ptaków por. dol. łuż: *roj wroblow.* (E. Muka: Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow).

[43]) Por. J. Łoś: Gramatyka polska, Część II. Słowotwórstwo, str. 38 i W. Vondràk, Vergleichende Slavische Gram. wydanie 1 (1906 str. 415—416.

http://rcin.org.pl

występuje on w nazwie kraju *Lipana* ≦ **lipana* w Marchji nad Wkrą koło Chorina[44]), na obszarze zaś polskim w nazwach miejscowych: *Dzierzana* (może *Dzierżana!*), *Golana*, *Kozana*, *Łokana* (K. W. SO. VIII, str. 331), *Parana* i *Zbożana* (K. W. SO. VII, str. 279). Przykłady te pozwalają wyrobić sobie pewne wyobrażenie o funkcji znaczeniowej wchodzącego w grę sufiksu. Jako znaczenie ps. **poľana* podaje Vondrák — na podstawie porównania wartości semantycznych tego wyrazu w różnych językach słowiańskich — 'Ebene, flaches Land', za podstawowe jego znaczenie można zatem przyjąć 'miejsce, na którem znajdują się pola'. Podobnie wyraz *Lipana* nie mógł pierwotnie oznaczać niczego innego jak kraju w którym rosną lipy, a nazwy *Kozana* i *Zbożana* miejsc, na których żyją kozy, czy rośnie zboże i t. d. Zasadnicze więc znaczenie sufiksu *-ana* byłoby takie samo, jak o wiele częściej od niego używanego sufiksu *-yńa*, w wyrazach *pustynia*, *świątynia*, *Gdynia*[45]) i t. d., to jest oznaczałoby 'miejsce, na którem znajduje się rzecz wyrażona pierwiastkiem'. Wobec tego pierwotnem znaczeniem nazwy *ro̯jana*, która jest wedle wszelkiego prawdopodobieństwa derywatem od *ro̯ja*, byłoby 'miejsce, na którem znajdują się bagniska, kraj bagnisty'. Różnica zaś między tą nazwą, a jej formą podstawową polegałaby na tem, że wyraz *ro̯ja* był imieniem pospolitem użytem tylko w funkcji nazwy kraju, podczas gdy wyraz *ro̯jana* utworzono specjalnie dla oznaczenia wyspy.

O wiele prostsza niż z nazwami wyspy jest sprawa z nazwą zamieszkującego ją plemienia. Wyraz *rò̯jańė* jest mianownikiem liczby mnogiej od niezachowanego rzeczo-

---

wydanie 2 (1924) str. 547 i 548. Obok *polana* gramatyki cytują niejasny pod względem etymologicznym wyraz *śmietana*, oraz *bratana* będące tylko femininum do *bratan*.

[44]) W dokumencie wystawionym przez biskupa Konrada z Kamienia na Pomorzu w roku 1233 znajdujemy zdanie: „Mansos vero quos donauimus in terra jecent, que Slauice *Lipana* nuncupatur". Codex diplomaticus Brandenburgensis. Ab. I. Urkundensämlung für die Orts- und specielle Landesgeschichte. Tom XIII, str. 203. Por. nadto Ab. VI: Namensverzeichnis, Tom II pod hasłem: *Lipe*.

[45]) Por. M. Rudnicki: SO. I., str. 181 i SO. VI., str. 354, 358 i 367.

http://rcin.org.pl

wnika *ròi̯anin (≦ *roi̯i̯aninъ) 'mieszkaniec bagnisk, mieszkaniec wyspy Roji[46]. Utworzony jest on od nazwy wyspy ròi̯a (≦ *roi̯a) przy pomocy sufiksu *-i̯aninъ -i̯ane często używanego na obszarze pomorsko-połabskim do urabiania nazw mieszkańców od nazwy kraju np. *Pomorani* (N. str. 192) ≦ *pomořane, *Moritzani* i *Morisani* (N. str. 140 i 141) ≦ *moričane, *Riezani* (N. str. 146) ≦ *rěčane, *Drevani* (SO. VIII., str. 13) ≦ *dervi̯ane, i t. d.

Ostatecznie więc kolejność następstwa genetycznego omawianych wyrazów przedstawia się w świetle powyższych rozważań w następujący sposób[47]):

*roi̯ь ⋙→ *roi̯iti ⋙→ roi̯a ⋙→ roi̯ana ≧ rāna

*roi̯i̯ane ≧ roi̯ane ≧ rāne

Jak z tego zestawienia wynika formy *rāna, rāne* są ostatecznym wynikiem rozwoju słowotwórczego i fonetycznego nazw wyspy Rugji i jej mieszkańców, sądzę przeto, że w literaturze naukowej one właśnie powinne być używane dla oznaczenia tych historyczno-geograficznych jednostek. Oprócz powyższego względu przemawiają na korzyść tych orm dwie okoliczności, a mianowicie wedle danych historycznych mieszkańcy wyspy w dobie poprzedzającej ich wynarodowienie nazywali ją zazwyczaj — jeśli nie zawsze — *Raną*, a samych siebie *Ranami*. Po wtóre zaś używając form *Roja, Rojana, Rojanie* w powyższej pisowni popełniamy błąd zarówno przeciw tradycji ortograficznej, wedle której należałoby pisać *Ruja, Rujana, Rujani*, jak też i przeciw fonetyce dialektu wyspy, w którym nazwy te brzmiały *ròi̯a, ròi̯ana, ròi̯ańė*. Pisownia natomiast form *Rana, Ranie* da się bez trudności ustalić zgodnie zarówno z tradycją, jak i fonetyką. Formy *Rana, Ranie* są już zresztą do pewnego stopnia ustalone w literaturze naukowej, używa ich bowiem Niederle w „Słowiańskich starożytnościach", Tymieniecki w „Społeczeństwie Słowian lechickich" i inni.

---

[46]) Analogicznie do scs. *graždaninъ* || *graždane* 'mieszkaniec miasta, mieszczanin'.

[47]) ⋙→ oznacza stosunek formacji podstawowej do derywatu, ≧ natomiast stosunek formy fonetycznie starszej do młodszej.

http://rcin.org.pl